

2018

þÿ Ÿ ± Á ± ² ¹ ° ì Â ° ì Ã ¼ ¿ Â Ã Ä ¿ - À ¿ Â
þÿ ' ± Ã ¹ » μ ⁻ ¿ Å ” ¹ ³ μ ½ ® ‘ ° Á ⁻ Ä .

Papazacharia, Aikaterini

þÿ š - ½ Ä Á ¿ • Ä ¹ ¼ ì Á Æ É Ã · Â œ μ » μ Ä Î ½ ^ Á μ Å ½ ± Â ° ± ¹ ‘ ½ ¬ Ä Ä Å ¾ · Â

<http://hdl.handle.net/11728/11430>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

η δέλτος

Τεύχος 3, Ιούλιος - Δεκέμβριος 2018 - Έτος 2ο

Επιθεώρηση Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Αφιέρωμα στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο

Γράφουν οι:

Σπύρος Ι. Βλιάμος
Γιώργος Γεωργής
Αλίκη Σ. Γεωργίου
Κωνσταντίνος Γκράβας
Γεώργιος Α. Καζαμίας
Αντώνης Κλάψης
Κωνσταντίνος Π. Κουράτος
Χρίστος Κ. Κυριακίδης
Κατερίνα Παπαζαχαρία
Παναγιώτης Στεφάνου
Νάντια Στυλιανού
Αρετή Τούντα-Φεργάδη
Χαράλαμπος Γ. Χαραλάμπους
Μαρία Χριστοδούλου
Ανδρέας Χριστοφόρου

Κυκλοφορεί δύο φορές τον χρόνο

Η Δέλτος

Επιθεώρηση Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας
και Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας
Κυκλοφορεί δύο φορές τον χρόνο

Η Δέλτος 3, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2018

Η Δέλτος

Επιθεώρηση Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας
και Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας
Κυκλοφορεί δύο φορές τον χρόνο

Υπεύθυνος Έκδοσης:

Γιώργος Γεωργής

Συντακτική Επιτροπή:

Γιώργος Γεωργής

Αντώνης Κλάψης

Χρίστος Κ. Κυριακίδης

Χαράλαμπος Γ. Χαραλάμπους

Ανδρέας Χριστοφόρου

Σύμβουλοι Έκδοσης:

Παντελής Βουτουρής

Βασίλης Καρδάσης

Ιάκωβος Μιχαηλίδης

Επιμέλεια - Συντονισμός:

Χρίστος Κ. Κυριακίδης

Χαράλαμπος Γ. Χαραλάμπους

Τεύχος 3
Ιούλιος-Δεκέμβριος 2018
Λευκωσία

Η Δελτος, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2018

ISSN 2547-8753 (print)

Εκτύπωση: Τυπογραφείο NEGRESKO LTD, Βιομηχανική Περιοχή Αραδίππου, Τ.Θ. 45015, 7110 Αραδίππου, Τηλ. 24531112, Φαξ 24531587, email: negresco@negresco.com

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Έντυ Αζίζ

Διεύθυνση Αλληλογραφίας: ideltos@hotmail.com, Γ. Χατζηδάκη 4, 1066 Λευκωσία.

Τιμή: 10 ευρώ

Λευκωσία 2018

Το περιοδικό δέχεται αδημοσίευτες προηγουμένως εργασίες σε ηλεκτρονική μορφή, είτε σε cd είτε στο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο.

Ακολουθείται αυστηρά το μονοτονικό σύστημα.

Οι δημοσιευμένες εργασίες εκφράζουν τις προσωπικές απόψεις των συγγραφέων τους.

Η αναδημοσίευση από το περιοδικό επιτρέπεται με την προϋπόθεση ότι γίνεται παραπομπή σε αυτό.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 3 Εκδοτικό Σημείωμα
- 5 **Αρετή Τούντα-Φεργάδη**
Σταθμοί της ενσωμάτωσης των νησιών του βορειοανατολικού Αιγαίου στον εθνικό κορμό (1912-1923). Από τους Βαλκανικούς Πολέμους ως το τέλος του Α' Παγκοσμίου πολέμου
- 21 **Χαράλαμπος Γ. Χαραλάμπους**
Η χρήση του αεροσκάφους στις πολεμικές επιχειρήσεις. Από τον Ιταλοτουρκικό στον Μεγάλο Πόλεμο
- 43 **Γιώργος Γεωργής**
Η Κύπρος στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο
- 59 **Γεώργιος Α. Καζαμίας**
Η οικονομία της αποικιακής Κύπρου στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο
- 71 **Αλίκη Σ. Γεωργίου**
Η οικονομική κατάσταση της Κύπρου κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου. Η ανάγκη για παρεμβατική πολιτική από τη βρετανική διοίκηση και η εξαγγελία «ανακουφιστικών έργων»
- 87 **Ανδρέας Χριστοφόρου**
Η δημιουργία των πρώτων Συνεργατικών Πιστωτικών Εταιρειών κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου
- 103 **Χρίστος Κ. Κυριακίδης**
Η προσάρτηση της Κύπρου στη Βρετανική Αυτοκρατορία και το ζήτημα των πετρελαίων
- 111 **Σπύρος Ι. Βλιάμος και Κωνσταντίνος Γκράβας**
Η «νομισματική ειρήνη» μέσα από το πρίσμα της φιλοσοφικής θεώρησης της οικονομικής ιστορίας

- 135 **Αντώνης Κλάψης**
«Ζήτω ο Αλφρέδος Βασιλεύς των Ελλήνων». Το
(πρώτο και ανώφελο) ελληνικό δημοψήφισμα του
1862
- 149 **Μαρία Χριστοδούλου**
Η ελληνική προξενική αντιπροσώπευση στην
Κύπρο τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας (1878-
1900)
- 161 **Κωνσταντίνος Π. Κουράτος**
Ο ευεργέτης της Λεμεσού Γενέθλιος Δ. Μιτέλλας:
Οι δωρεές, η διαθήκη και οι περιπέτειές της
- 167 **Παναγιώτης Στεφάνου**
Η Δέσμη Ιδεών Γκάλι και το εσωτερικό μέτωπο
- 179 **Κατερίνα Παπαζαχαρία**
Ο αραβικός κόσμος στο έπος του *Βασιλείου*
Διγενή Ακρίτη
- 189 **Νάντια Στυλιανού**
Οδυσσέας Ελύτης - Η Ηλιακή Μεταφυσική και το
δακτυλικό αποτύπωμα της Ελλάδας μέσα από την
αρχαία ελληνική φιλοσοφία και το υπερρεαλιστικό
κίνημα
- 201 **Βιογραφικά σημειώματα συγγραφέων τόμου**
- 207 **Βιβλία που λάβαμε**

Κατερίνα Παπαζαχαρία

Ο αραβικός κόσμος στο έπος του Βασιλείου Διγενή Ακρίτη

*

Το λεγόμενο «έπος»¹ του Βασιλείου Διγενή Ακρίτη² σώζεται σε πέντε έμμετρες παραλλαγές και σε μια διασκευή σε πεζό λόγο. Τα έξι χειρόγραφα που το διασώζουν έχουν γραφεί σε ελληνική γλώσσα και χρονολογούνται από τον ΙΓ' /ΙΔ' έως τον ΙΖ' αιώνα.³ Οι δυο παλαιότερες διασκευές του αρχέτυπου κειμένου του Διγενή επιβίωσαν, στη μορφή που σώζονται σήμερα, στους κώδικες Grottaferrata (στην ελληνική Κρυπτοφέρρης, στο εξής: Κ), που συντάχθηκε ανάμεσα στο δεύτερο μισό του 13^{ου} και των αρχών του 14^{ου} αιώνα και Escorial (στο εξής: Ε), που συντάχθηκε περίπου στα τέλη του 15^{ου} αιώνα.⁴ Σύμφωνα με την Elizabeth Jeffreys, πίσω από αυτά τα χειρόγραφα βρίσκεται ένα κείμενο που δημιουργήθηκε στην Κωνσταντινούπολη μεταξύ των ετών 1120-1138, δηλαδή κατά τα τελευταία έτη της βασιλείας του Ιωάννη Β' Κομνηνού (1118-1142).⁵ Παρόλο που τα χειρόγραφα Κ και Ε προέρχονται από ένα αρχικό κείμενο, διαφέρουν πάρα πολύ καθώς αντιπροσωπεύουν διαφορετικό κλάδο της χειρόγραφης παράδοσης από την οποία προέρχονται.⁶

¹ Ένα γραμματολογικό ζήτημα που απασχόλησε τους ερευνητές είναι ο χαρακτήρας του έργου. Οι πρώτοι εκδότες του Διγενή Ακρίτη χαρακτήριζαν το κείμενο ως έπος. Διατυπώθηκαν στη συνέχεια κι άλλες απόψεις, αξιολογώντας το κείμενο βάσει των στοιχείων του ως έπος ή ως μυθιστόρημα. Άλλοι μελετητές επισημαίνουν τον μικτό ηρωικό-μυθιστορηματικό χαρακτήρα του, χωρίς να είναι ο διαχωρισμός απόλυτος. Για τον γραμματολογικό χαρακτήρα του έργου βλ. αναλυτικότερα, Στυλιανός Αλεξίου, *Βασίλειος Διγενής Ακρίτης (κατά το χειρόγραφο του Εσκοριάλ) και το Άσμα του Αρμούρη*, Αθήνα 1985, σ. ξη'-ογ'.

² Ο αρχικός τίτλος του έργου δεν σώζεται. Το ένα εκ των δύο παλαιότερων χρονολογικά χειρογράφων που διασώζουν το κείμενο είναι ακέφαλο (Escorial) και στο δεύτερο (Grottaferrata) δεν περιλαμβάνεται αρχικός τίτλος.

³ Οι κώδικες *Τραπεζούντας*, *Αθηνών*, *Ανδρου* και *Οξφόρδης* αποτελούν τη μεταγενέστερη σε χρονολογική σειρά σύνταξης (ΙΣΤ'-ΙΖ' αιώνας) ομάδα χειρογράφων σε ελληνική γλώσσα. Παράλληλα, σώζονται μαρτυρίες αναφορικά με την ύπαρξη άλλων διασκευών του Διγενή, που, ωστόσο, δεν έχουν ανευρεθεί. Κατά τον 18^ο αιώνα, ο αθωνίτης μοναχός Καισάριος Δαπόντες (1714-1784) από τη Σκόπελο, στο ανέκδοτο έργο του *Βίβλος Βασιλείων*, πληροφορεί ότι είχε δει στη μονή Ξηροποτάμου δύο χειρόγραφα, το ένα μάλιστα εικονογραφημένο, που εξιστορούσαν τα ανδραγαθήματα του Διγενή Ακρίτη, που, σύμφωνα με το κείμενο του Δαπόντε, ζούσε στην εποχή του αυτοκράτορα Ρωμανού Α' Λακαπηνού (920-944). Πληροφορεί, εν συνεχεία, πως σκόπευε να συνθέσει κι αυτός την ιστορία του ήρωα, καθώς, σύμφωνα με τα λεγόμενά του, το έργο ήταν δυσεύρετο και, επειδή δεν είχε τυπωθεί, σχεδίαζε να το στείλει στη Βενετία προς εκτύπωση. Για το σχετικό κείμενο του Καισάριου Δαπόντε, βλ. Henri Grégoire, *Ο Διγενής Ακρίτας. Η βυζαντινή εποποιία στην ιστορία και στην ποίηση*, (με την συνεργασία Πάνου Μορφόπουλου), Νέα Υόρκη 1942, σ. 40-41. Για την παράδοση των εκδόσεων και τη σχέση των παραλλαγών μεταξύ τους βλ. Hans-George Beck, *Ιστορία της βυζαντινής δημόσιας λογοτεχνίας*, (μετάφραση Νίκη Eideneier), Αθήνα 2019, σ. 119-130.

⁴ Το κείμενο που σώζεται σήμερα στο χειρόγραφο Κ υπήρχε στη Νότια Ιταλία, στη μονή Terra d' Otranto, περίπου το 1300 και έχει αντιγραφεί εκεί κατά τον 13^ο αιώνα. Το κείμενο του χειρογράφου Ε είναι ολιγόστιχο (1867 στίχοι). Βρέθηκε στην Ισπανία, από τον Ισπανό ουμανιστή Antonio Agostino, που απέκτησε τον κώδικα από ταξίδι του στην Ιταλία μεταξύ των ετών 1540-1560. Βλ. Elizabeth Jeffreys, *Digenis Akritas. The Grottaferrata and Escorial versions*, Cambridge 1998, σ. xix-xx.

⁵ Βλ. Elizabeth Jeffreys, «Medieval Greek epic poetry», στο Karl Reichl (εκδ.), *Medieval oral literature*, (Walter de Gruyter, *Lexikon*), Βερολίνο 2012, σ. 457-482, εδώ σ. 463-464, 466.

⁶ Βλ. σχετικά, Roderick Beaton, «Was Digenes Akrites an oral poem?», *Byzantine and Modern Greek Studies*, τχ. 7, Λονδίνο 1981, σ. 7-27, εδώ σ. 13.

Τα στοιχεία που αναλύονται στη συνέχεια έχουν ως σημείο αναφοράς το περιεχόμενο των κωδίκων Κ και Ε καθώς τα κείμενά τους διατηρούν τον απόηχο των βυζαντινο-αραβικών συγκρούσεων και αναδεικνύουν την εικόνα του αραβικού-μουσουλμανικού κόσμου στο ανατολικό σύνορο, που αποτελεί και το αντικείμενο της προκείμενης ανάλυσης. Τα περισσότερα, ωστόσο, στοιχεία απαντώνται στον κώδικα Κ καθώς, κατά την περίοδο της σύνταξης/αντιγραφής του κειμένου του κώδικα Ε, η πολεμική αναμέτρηση με το μουσουλμανικό στοιχείο φαίνεται πως είχε αμβλυνθεί. Κατ' επέκταση και το ενδιαφέρον των ακροατών/αναγνωστών του έργου επ' αυτού.⁷

Το κείμενο της παραλλαγής Κ χωρίζεται σε δύο μέρη και διαιρείται συνολικά σε οκτώ βιβλία (λόγους).⁸ Το πρώτο μέρος αφορά την ιστορία του πατέρα του *Βασιλείου Διγενή Ακρίτη*, εμίρη της Συρίας, που εξιστορείται στα τρία πρώτα βιβλία του έργου. Στα σχετικά επεισόδια καταγράφεται έντονη δράση, που εκτυλίσσεται στον ευρύτερο χώρο της Καππαδοκίας και στη Συρία. Στην «ιστορία του εμίρη» περιγράφονται οι σχέσεις των προσώπων τόσο στον οίκο του βυζαντινού στρατηγού όσο και του εμίρη και όσων προσώπων σχετίζονται άμεσα με το οικογενειακό περιβάλλον τους. Ο εμίρης, που στην παραλλαγή Ε ονομάζεται Μούσουρος,⁹ ήταν αραβόφωνος μουσουλμάνος, που γνώριζε επίσης τη «γλώτταν των Ρωμαίων».¹⁰ Διέμενε, σύμφωνα με τη διαφορετική παράδοση του έργου, στην Έδεσσα της Συρίας ή σε κάποια περιοχή ανατολικά του Ευφράτη και διοικούσε περιοχές από τη Συρία μέχρι τη νότια Μεσοποταμία (Κούφα). «Περήφανος για τα πλούτη και την τόλμη του», θέλησε να δοκιμάσει «την ανδρεία του»,¹¹ γι' αυτό, όπως αναφέρει το κείμενο, στρατολόγησε ένα μικτό σώμα επίλεκτων ανδρών και μαζί με την ιδιωτική φρουρά του επέδραμε στην Καππαδοκία.¹²

Η επιτυχία της εκστρατείας του εμίρη, σύμφωνα πάντα με το κείμενο, οφείλεται στο ότι η περιοχή ήταν αφρούρητη, ενόσω τα βυζαντινά στρατεύματα απουσίαζαν, απασχολημένα στα σύνορα. Υπό αυτές τις συνθήκες, κατάφερε να λεηλατήσει τον πλούσιο οίκο του στρατηγού της περιοχής, ο οποίος βρισκόταν εξόριστος ως κατηγορούμενος για συμμετοχή σε στασιαστικό κίνημα, αιχμαλωτίζοντας την κόρη του.¹³ Θαύμασε στη συνέχεια την τόλμη των αδελφών της αιχμάλωτης, που τον ακολούθησαν έως μια ορεινή διάβαση, σ' ένα στενό

⁷ Όλες οι αναφορές στο έργο του *Διγενή Ακρίτη* γίνονται βάσει της κριτικής έκδοσης των χειρογράφων Κ και Ε από την Elizabeth Jeffreys, *Digenis Akritas*, ό.π.

⁸ Σε οκτώ λόγους είναι διαιρεμένο και το κείμενο του κώδικα *Οξφόρδης*, ενώ της *Τραπεζούντας* και των *Αθηνών* διαιρείται σε δέκα λόγους.

⁹ «Πατήρ του ήτον ο αμράς, ο Μούσουρος εκείνος», Ε 723. Επίσης, στον κώδικα Αθηνών ονομάζεται Μουσούρ: «τότ' εν εκείνω τω καιρώ, ο Αμράς ο μέγας, οπού ελέγετον Μουσούρ κ' ετράφη εις την Συρίαν», βλ. Πέτρος Π. Καλονάρος, *Βασίλειος Διγενής Ακρίτας. Τα έμμετρα κείμενα Αθηνών (πρώην Ανδρου, μετά συμπληρώσεων και παραλλαγών εκ της διασκευής Τραπεζούντος), Κρυπτοφέρρης και Εσκοριάδ. Νέα πλήρης έκδοσις, μετ' εισαγωγής, υποσημειώσεων και κριτικού υπομνήματος*, τόμ. 1-2, Αθήναι 1941, εδώ τόμ. 1, σ. 27.301-28.302. Αντίθετα, στη διασκευή Κ 5.168, «Μουσούρ» ονομάζεται ένας μουσουλμάνος ληστής, τον οποίο σκότωσε ο Διγενής στην έρημο της Συρίας.

¹⁰ Κ 1.115.

¹¹ «Δεινόν δε ηράγμα ηέφηγεν εις τους νέους η δόξα», Κ 1.43.

¹² Κ 1.56.

¹³ Κ 1.53-64.

πέρασμα, πιθανόν του Ταύρου,¹⁴ όπου στρατοπέδευσε, ζητώντας να εξαγοράσουν την αδελφή τους. Αναμετρήθηκε τότε μαζί τους, μονομαχώντας με τον μικρότερο αδελφό με έπαθλο την αιχμάλωτη. Στο τέλος, όμως, αφού κατέθεσε τα όπλα, ομολόγησε πως ο λόγος της υποχώρησής του και η μεταστροφή των αρχικών διαθέσεών του οφείλεται στην ομορφιά της αιχμάλωτης κόρης, που με τη σειρά της τον «αιχμαλώτισε».¹⁵ Δήλωσε τότε πως επιθυμούσε να παραμείνει μαζί της στην Καππαδοκία, εάν η βυζαντινή οικογένεια τον δεχόταν ως γαμπρό.

Δόθηκε τότε ενώπιον όλων αμοιβαία υπόσχεση γάμου με την προϋπόθεση να βαπτισθεί ο εμίρης και να κατοικήσει στα βυζαντινά εδάφη. Αυτοπροαίρετα, λοιπόν, αφού αρνήθηκε «πίστη», «πατρίδα», «συγγενείς» και «δόξα»,¹⁶ απελευθέρωσε τους αιχμαλώτους και επέστρεψε στην Καππαδοκία όπου τελέσθηκε η βάπτισή και ο γάμος του μέσα σε κλίμα χαράς τόσο από το συγγενικό όσο και από το ευρύτερο βυζαντινό/χριστιανικό περιβάλλον.¹⁷

Εν αντιθέσει προς τον εμίρη, αμετάβλητοι και ακλόνητα πιστοί στο Ισλάμ είχαν παραμείνει οι μουσουλμάνοι πρόγονοί του, επίσης επιδρομείς των βυζαντινών κτήσεων. Όπως αναφέρει η μητέρα του εμίρη στην επιστολή που του απέστειλε από τη Συρία μετά το γάμο του, ζητώντας του να την επισκεφθεί, ο πατέρας του δεν είχε δεχθεί να λάβει αξιώματα από τους Βυζαντινούς ούτε να παραμείνει στα βυζαντινά εδάφη -όπως αντίστοιχα δεν έπραξε και ο θείος του- καθώς ήταν αδιανόητο να πλανηθεί από «ψεύτικες υποσχέσεις και όρκους» πως θα λάμβανε «πλούτο» και «δόξα» εάν υπηρετούσε στον βυζαντινό στρατό.¹⁸ Ωστόσο, ο εμίρης -κατ' ουσίαν η επόμενη γενιά μουσουλμάνων επιδρομέων- παραμένει στην Καππαδοκία κι ενσωματώνεται στη βυζαντινή/χριστιανική κοινότητα.

¹⁴ Η κλεισούρα που στρατοπέδευσε ο εμίρης με τους αιχμαλώτους ονομάζεται στο κείμενο «Δύσκολον», Κ 1.90. Αφορά, εν προκειμένω, τις διόδους του Ταύρου, που, διαμέσου των απόκρημνων βουνών που περιβάλλουν την Κιλικία, επιτρέπουν την επικοινωνία μεταξύ δυτικής και ανατολικής Μικράς Ασίας μέχρι τη Μεσοποταμία και τη Συρία. Βλ. περισσότερα, Πέτρος Π. Καλονάρος, *Βασίλειος Διγενής Ακρίτας*, ό.π., τόμ. 1, σ. 59 σημ. 976. Ο Καλονάρος, τόμ. 2, σ. 6 σημ. 90, ταυτίζει τις κλεισούρες του έργου με τις Πύλες Κιλικίας (Darb as-Salāma στην αραβική, Gülek Boğazi στην τουρκική), μεταξύ Τυάνων και Ταρσού. Για τα γεωγραφικά όρια του Ταύρου, βλ. εκδ. Herbert Hunger, επιμ. Friedrich Hild - Marcell Restle, *Kappadokien, (Tabula Imperii Byzantini 2)*, Βιέννη 1981, σ. 292-293· εκδ. Herbert Hunger, επιμ. Friedrich Hild - Hansgerd Hellenkemper, *Kilikien und Isaurien, (Tabula Imperii Byzantini 5.1-2)*, Βιέννη 1990, εδ. 5.1, σ. 23-25· William M. Ramsay, «Cilicia, Tarsus, and the Great Taurus pass», *Geographical Journal*, τχ. 22, Ηνωμένο Βασίλειο 1903, σ. 357-410. Επίσης βλ. στον Πέρση ιστορικό του 9^{ου} αιώνα al-Tabarī μνεία για αραβική επιδρομή προς τις Πύλες Κιλικίας κατά το 900, Aleksandr A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes, II: Les relations politiques de Byzance et des Arabes à l'époque de la Dynastie Macédonienne (Les empereurs Basile I, Léon le Sage et Constantin VII Porphyrogénète 867-959)*, première partie: *Les relations politiques de Byzance et des Arabes à l'époque de la Dynastie Macédonienne, première période: de 867 à 959*, (γαλλική έκδοση Henri Grégoire-Marius Canard), *Corpus Bruxellense Historiae Byzantinae*, Βρυξέλλες 1968, τόμ. 2.1, σ. 137-138.

¹⁵ «Εμοί ουκ αντεστάθησαν στρατηγοί, ού φουσσάτα, γυνή δέ με ενίκησε πάνυ ωραιότατη», Κ 1.297-298, «και ο ποτε πολέμιος δούλος έρωτος ώφθη», Κ 3.14.

¹⁶ Κ 2.9, Κ 3.10-12.

¹⁷ Κ 2.32, 42, Ε 208-209, 212.

¹⁸ «Οι στρατηγοί τον ώμνουν όρκους φρικωδεστάτους πατρίκιος να τιμηθή παρά του βασιλέως, [...] αλλ' εκείνος προστάγματα φυλάττων του Προφήτου δόξης μεν κατεφρόνησε [...] και μεληδόν τον έκοψαν και αφήραν το σπαθίν του», Κ 2.60-72 και Ε 254-266.

Το δεύτερο μέρος του έργου αφορά επεισόδια από τη ζωή του Διγενή.¹⁹ Ο ήρωας εγκατέλειψε σε νεαρή ηλικία τον πατρικό του οίκο²⁰ στην Καππαδοκία και για αρκετό χρόνο περιπλανιόταν, ανδραγαθούσε, μονομαχούσε με πρόσωπα και ομάδες στην περιοχή του Ευφράτη, ενώ διέμενε στη σκηνή του απόμερα και κοινωνικά αποστασιοποιημένος. Ο χώρος που κινείται ο Διγενής βρίσκεται σ' ένα γεωγραφικό κύκλο με σημείο αφετηρίας την Καππαδοκία, όπου ανατράφηκε, κι έχει ως περίμετρο τον ποταμό Ευφράτη, τη Βαγδάτη, τη Σμύρνη και τα παράλια της Μικράς Ασίας. Η εμβέλειά του φτάνει νότια ως την Αίγυπτο και βόρεια έως την Αρμενία, ενώ αντιμετωπίζει ενίοτε και βόρειους εχθρούς, που στο κείμενο ονομάζονται «Σκύθες».

Αξίζει να σημειωθεί πως παρόλο που στο έργο γίνεται λόγος στις αραβικές επιδρομές και σε επιτυχείς αραβικές ή βυζαντινές εκστρατείες, δεν περιγράφονται σκηνές σύρραξης των δύο αντίπαλων κόσμων σε πεδίο μάχης, εκτός από τη σκηνή της μονομαχίας του βυζαντινού νέου με τον εμίρη της Συρίας. Θα ανέμενε, ωστόσο, κανείς πως στον μύθο του Διγενή εξιστορείται η πολεμική του δράση προς υπεράσπιση ή ανάκτηση εδαφών της βυζαντινής επικράτειας. Στο έργο, όμως, δεν περιέχονται επεισόδια που να επαληθεύουν πως κατατρόπωσε Άραβες ή πως εισέβαλε σε περιοχές υπό αραβική κυριαρχία, εκτός της μεμονωμένης περίπτωσης όπου αποκατέστησε την τάξη στην αναρχία που προκαλούσε ένας Άραβας ληστής, ο οποίος ενέδρευε σε περιοχή κοντά στην έρημο της Συρίας.²¹ Ο Διγενής σχεδόν ποτέ δεν μονομαχεί με Άραβες και δεν επιδιώκει ν' αναμετρήσει τη δύναμή του με αυτούς. Άλλωστε, ο αγώνας του εναντίον των Αράβων δεν αποτελεί το κεντρικό θέμα του έργου. Στα επεισόδια που αφορούν την μόνιμη και τελική εγκατάστασή του στον Ευφράτη εμφανίζεται να προστατεύει, να φιλοξενεί, να περνά μαζί τους τον ελεύθερό του χρόνο κυνηγώντας και να προσηλυτίζει συγγενικά του πρόσωπα από τον μουσουλμανικό κόσμο, συγκεκριμένα από την Άμιδα,²² κατ' αντιστοιχία προς το προσηλυτιστικό έργο του εκχριστιανισμένου Σύριου πατέρα του.

Καθώς κύριο υπόβαθρο του έργου αποτελεί το ηρωικό στοιχείο του Διγενή, εντοπίζονται σε όλο το κείμενο όροι και βιογραφικά επεισόδια, που σκοπό έχουν την ανάδειξη αυτού του ηρωικού στοιχείου. Επομένως, οι αναφορές του κειμένου εξιστορούν, όπως ήδη επισημάνθηκε, επεισόδια της ατομικής του δράσης και συμβάντα από τον οικογενειακό του κύκλο. Αφορούν, κυρίως, στην προσπάθειά του να επιβληθεί και να αναδειχθεί μέσα από την σύγκρουσή του με άλλες ομάδες και πρόσωπα του κοινωνικού του κύκλου, που απειλούσαν, ως επί το πλείστον, την καλή του. Παρόλο που συνάγεται εμμέσως πως γύρω από το Διγενή και τη γυναίκα του επικρατούσε αστάθεια, λόγω έντασης και σύγκρουσης ανάμεσα στους Βυζαντινούς και Άραβες, το νεαρό ζευγάρι περιορίζεται στο ν' αντιμετωπίζει την άγρια φύση επικίνδυνων θηρίων και τον φθόνο των προσωπικών τους εχθρών, που τους

¹⁹ Στο τέταρτο βιβλίο του κώδικα Κ γίνεται λόγος σχετικά με την ονομασία του ήρωα: «λέγεται δε και Διγενής ως από των γονέων, εθνικός μεν από πατρός, εκ δε μητρός Ρωμαίος», Κ 4.50-51. Ο διασκευαστής εδώ αναλύει τη «διγένειά» του διακρίνοντας τη διαφορετική εθνική καταγωγή και - κατ' επέκταση - τη θρησκευτική καταβολή των γονέων του.

²⁰ Κ 5.21-22.

²¹ Κ 5.165-170, 215-217. Το επεισόδιο παραλείπεται από την παράδοση του Ε.

²² Κ 8.7-14.

επιβουλεύονταν. Κατά τα λεγόμενα του Διγενή, τ' ανδραγαθήματά του δοξάζουν κυρίως τον ίδιο και το «γένος» του.²³ Συνεπώς, το ενδιαφέρον του ήρωα περιοριζόταν σε ό,τι τον απασχολούσε σε προσωπικό επίπεδο: στην ανάδειξή του, μέσα από τη δοκιμασία του κυνηγιού θηρίων και στο να κερδίσει την αγάπη της γυναίκας του.²⁴

Ο *Διγενής* βεβαίως δεν είναι ιστορικό αλλά λογοτεχνικό έργο, που αφορά τους ανθρώπους και τη μετακίνηση πληθυσμιακών ομάδων από μια περιοχή προς μια άλλη. Η ιστορία του έργου παραπέμπει στη μετακίνηση πληθυσμών από τη Συρία και τη βυζαντινή Μικρά Ασία κατά το δεύτερο μισό του 10^{ου} αιώνα, δηλαδή κατά την περίοδο της έντονης στρατιωτικής δράσης, των βυζαντινών κατακτήσεων και των μεγαλύτερων επιτυχιών των Βυζαντινών στην ιστορία των αραβο-βυζαντινών αγώνων στο ανατολικό σύνορο.²⁵ Το ιστορικό πλαίσιο, λοιπόν, μέσα στο οποίο εξελίσσονται τα στοιχεία του μύθου του *Διγενή* αφορά τις αραβικές επιδρομές, τις συγκρούσεις και την επικοινωνία ανάμεσα στον χριστιανικό και τον ισλαμικό κόσμο. Συγκεκριμένα, στο έργο προβάλλεται το ζήτημα της εξαγοράς αιχμαλώτων,²⁶ η

²³ Η εμφάνιση των οικογενειακών ονομάτων και, παράλληλα, η καλλιέργεια της συνείδησης της καταγωγής αποτελεί φαινόμενο που αναπτύχθηκε στον βυζαντινό χώρο κατά τον 9^ο αιώνα. Όπως διαπιστώνεται από τη μελέτη των ελληνικών πηγών, η εξύμνηση των προγόνων αποτελεί στοιχείο κοινωνικής επιφάνειας από τον 10^ο αιώνα. Η ιδιαίτερη μνεία στο γένος γενικεύεται στα μέσα του 11^{ου} αιώνα με την άνοδο της στρατιωτικής αριστοκρατίας στην περιφέρεια, ειδικότερα κατά την εποχή των Κομνηνών και των Δουκών. Βλ. περισσότερα, Paul Stephenson, «A development in nomenclature on the seals of the Byzantine provincial aristocracy in the late tenth century», *Revue des Études Byzantines*, τχ. 52, Παρίσι 1994, σ. 187-211, εδώ σ. 199-200· Jean-Claude Cheynet, «L'anthroponymie aristocratique à Byzance», στο: Monique Bourin-Jean-Marie Martin-François Menant (εκδ.), *L'anthroponymie. Document de l'Histoire sociale des mondes méditerranéens médiévaux*, (Actes du colloque international organisé par l'École française de Rome avec le concours du GDR 955 du C.N.R.S. «Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne» (Ρώμη, 6-8 Οκτωβρίου 1994), Extrait, École française de Rome, Palais Farnèse 1996, σ. 267-294, εδώ σ. 275-278. Ο όρος *γένος* στο κείμενο του *Διγενή* δεν αποδίδει μόνο την εθνική καταγωγή αλλά και την καταγωγή εξ αίματος. Σχετικά με τη γενεαλογία του Διγενή βλ. Agostino Pertusi, «Alcune note sull'epica Bizantina», *Aevum*, τχ. 36, Μιλάνο 1962, σ. 14-45, εδώ σ. 16-32 και ο ίδιος, «La poesia epica Bizantina e la sua formazione: problemi sul fondo storico e la struttura letteraria del "Digenis Akritas"», *Atti del Convegno Internazionale sul tema La poesia epica e la sua formazione*, Ρώμη 1970, σ. 481-544, εδώ σ. 489-494.

²⁴ «Και άλλα πολλώ πλείονα διά την σην αγάπην [...] πεποίηκα ίνα σε εκκερδήσω», Κ 8.121-122, «και να ίδης κύρκαν τον φιλείς και πλέον να με αγαπήσης και τότε να ίδης άγουρον τον ο κόσμος ουκ έχει», Ε 894-895.

²⁵ Τον 10^ο αιώνα τα βυζαντινά στρατεύματα κατάφεραν να εισχωρήσουν εις βάθος στα συριακά εδάφη και να επανακτήσουν περιοχές όπου από αιώνες κυριαρχούσαν οι Άραβες. Κατά την περίοδο της μακεδονικής δυναστείας (867-1056) σημειώνονται οι μεγαλύτερες επιτυχίες στην ιστορία των αραβο-βυζαντινών αγώνων της περιοχής. Κατά το δεύτερο μισό του 10^{ου} αιώνα παρατηρείται έντονη στρατιωτική δράση από το σύνορο του Ταύρου και την Κιλικία ως τα Σαμόσατα της Μεσοποταμίας, στον Ευφράτη και την Αντιόχεια στη Συρία. Βλ. ενδεικτικά, Marius Canard, *Histoire de la Dynastie des H'amdánides de Jazira et de Syrie*, τόμ. Ι, Παρίσι 1953, σ. 747-753· Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινή Ιστορία*, τόμ. Β'2 (867-1081), Αθήνα 1988, σ. 100-101· Athanasios Markopoulos, «Le témoignage du Vaticanus gr. 163 pour la période entre 945-963», *Σύμμεικτα*, τχ. 3, Αθήνα 1979, σ. 83-119, (το κείμενο σ. 91-100). Βλ. επίσης αποσπάσματα Αράβων ιστορικών για τις συριακές εκστρατείες του Νικηφόρου Β' Φωκά και του Ιωάννη Α' Τζιμισκή, Aleksandr A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, ό.π., τόμ. 2.2, Miskawaih, σ. 70, Yahyā ibn Sa'īd, σ. 98, Ibn al-A'īr, σ. 162, Sibṭ ibn al-Ḡauzī, σ. 175-176.

²⁶ Βλ. σχετικές αναφορές στο κείμενο, Κ 1.105-107, Κ 5.161-163. Ανάλυση των ανταλλαγών κατά τον 9^ο και 10^ο αιώνα, βλ. Maria Campagnolo-Pothitou, «Les échanges de prisonniers entre Byzance et l' Islam aux IXe et Xe siècles», *Journal of Oriental and African Studies*, τχ. 7, Αθήνα 1995, σ. 1-56, (η συγγραφέας αναλύει περιπτώσεις εξαγοράς αιχμαλώτων κατά την εποχή των Ομευαδών και Αββασιδών χαλιφών). Για το ίδιο θέμα βλ. επίσης, Koray Durak, «Performance and ideology in the

εικόνα του χριστιανού Άραβα και τα προνόμια που εκχωρούνταν στους «Σαρακηνούς γαμβρούς»,²⁷ ο εκχριστιανισμός των Αράβων μέσω της επιγαμίας και η κοινωνική αφομοίωσή τους μέσω της εγκατάστασής τους και της παροχής γης και τίτλων.²⁸ Από την άλλη, περιγράφεται ανάγλυφα η εικόνα της καθημερινής ζωής των πλούσιων στρατιωτικών οίκων της Μικράς Ασίας.

Όπως προκύπτει, ο συντάκτης του έργου άντλησε γνωστά ιστορικά στοιχεία που τα χρησιμοποίησε συνειδητά και τα προσέφερε σε σύγχρονη με αυτόν μορφή. Έτσι, θα μπορούσαμε ν' αναζητήσουμε τα αισθήματα του συντάκτη του *Διγενή* προς τους Άραβες, που κατ' επέκταση, αντικατοπτρίζουν το γενικότερο αίσθημα της εποχής της σύνταξης του έργου, όπως, επίσης, και την ιδεολογία που επικρατούσε στον γεωγραφικό χώρο του ανατολικού συνόρου ανάμεσα στο χριστιανικό και το ισλαμικό στοιχείο.²⁹

exchange of prisoners between the Byzantines and the Islamic near easterners in the early middle ages», στο: Arzu Öztürkmen-Evelyn Birge Vitz (εκδ.), *Medieval and early modern performance in the eastern Mediterranean*, (:Brepols/Turnhout), Βέλγιο 2014, σ. 167-180. Η επισημοποίηση των ανταλλαγών μεταξύ Βυζαντινών και Αράβων αιχμαλώτων ρυθμίστηκε κατά την εποχή των Αββασιδών χαλιφών. Γίνονταν, ωστόσο, και ανεπίσημες ανταλλαγές από την εποχή των πρώτων αραβικών κατακτήσεων, που συνεχίστηκαν και μετά την καθιέρωση των επισήμων ανταλλαγών αιχμαλώτων. Συνήθης χώρος των επισήμων ανταλλαγών υπήρξε ο ποταμός Λάμος, κοντά στην Ταρσό, όπου υπήρχαν δύο παράλληλες γέφυρες. Ανταλλαγές γίνονταν επίσης και στον παραπόταμο Baladon, βλ. σχετικά Rashad A. Khouri al Odetallah, *Άραβες και Βυζαντινοί. Το πρόβλημα των αιχμαλώτων πολέμου*, (διδακτορική διατριβή) Θεσσαλονίκη 1983, σ. 109-113.

²⁷ Η σημασία του εκχριστιανισμού Αράβων υπογραμμίζεται σε συγκεκριμένα χωρία στο πόνημα του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογέννητου (913-959), *Περί βασιλείου τάξεως: Κωνσταντίνος Ζ' Πορφυρογέννητος, Έκθεσις της βασιλείου τάξεως*, εκδ. Johann Jacob Reiske, *Constantini Porphyrogeniti imperatoris, De ceremoniis aulae byzantinae libri duo*, τόμ. I-II, (*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*), Βόννη 1829-1830. Συγκεκριμένα, βλ. τα ευνοϊκά θεσπίσματα για τους βυζαντινο-αραβικούς γάμους, τόμ. II, κεφ. 49, σ. 694.22-696.9, «Περί των αιχμαλώτων Σαρακηνών των επί θέματι βαπτιζομένων». Οι εκχριστιανισθέντες αιχμάλωτοι απολάμβαναν ειδικών φορολογικών προνομίων που αφορούσαν την παροχή γης προς καλλιέργεια. Παράλληλα, για τους βυζαντινούς οίκους που σύναπταν επιγαμία με «Σαρακηνό γαμβρό», προνοείται απαλλαγή φορολογικής καταβολής για μια τριετία: «εξκουσεύεσθαι επί τρισί χρόνοις την τε συνονήν και το καπνικόν», σ. 695.5-7. Βλ. επίσης, Marius Canard, «Les relations politiques et sociales entre Byzance et les Arabes», *Dumbarton Oaks Papers*, τχ. 18, Ουάσιγκτον 1964, σ. 35-56, ειδικότερα σ. 42-43 [= του ίδιου, *Byzance et les musulmans du Proche Orient*, (:Variorum Reprints) Λονδίνο 1973, XIX, σ. 35-56]. Πβλ. την περίπτωση του Άραβα εμίρη της Κρήτης Αβού Hafs (στις ελληνικές πηγές Απόχαψ) τον 9^ο αιώνα. Όταν οι στασιασθέντες στρατιώτες του διαμαρτύρονταν για την εγκατάλειψη των οικογενειών τους, ο εμίρης τούς προέτρεψε να νυμφευθούν γυναίκες αιχμαλώτους. Για το σχετικό επεισόδιο βλ. στον Ψευδο-Συμεών: *Συμεών μαγίστρου και λογοθέτου χρονογραφία*, εκδ. Immanuel Bekker, *Symeonis magistri ac logothetae annales*, Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, *Symeon Magister, Georgius Monachus*, (*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*), Βόννη 1838, σ. 603-760, εδώ σ. 622.15-18.

²⁸ Βλ. σε σφραγίδες 10^{ου} και 11^{ου} αιώνα περιπτώσεις προσώπων που εκχριστιανίστηκαν και αφομοιώθηκαν στην ανώτερη κρατική ιεραρχία: εντοπίστηκαν σφραγίδες μαγίστρων, πατρικίων και στρατηγών. Τα εξελληνισμένα οικογενειακά ονόματα που δημοσιεύονται προδίδουν αραβική καταγωγή: *Απλησφάρης, Απλεσφάρης, Αμιρόπουλος, Χασανόπουλος, Κουλένης*, βλ. σχετικά, Christos Stavrakos, «Sceaux inédits d'Arabes au service de Byzance», στο: Vassilios Christides-Theodoros Papadopoulos (εκδ.), *Proceedings of the sixth international congress of Graeco-Oriental and African studies*, (Nicosia, 30 April - 5 May 1996), Λευκωσία 2000, σ. 511-518 [= *Graeco-Arabica*, τχ. 7-8, Αθήνα 1999-2000, σ. 511-518]. Για την παρουσία Σύρων ευγενών στην κρατική υπηρεσία τον 7^ο και 8^ο αιώνα, βλ. John F. Haldon, «Citizens of ancient lineage...? The role and significance of Syrians in the Byzantine elite in the seventh and eighth centuries», Woutjac. van Bekkum κ.ά. (εκδ.), *Syriac polemics. Studies in honour of Gerrit Jan Reinink*, Λουβαίν-Παρίσι 2007, σ. 91-102.

²⁹ Συνεπώς, ο δημιουργός του *Διγενή*, ως συμμετέχων της κοινωνικής πραγματικότητας της εποχής του, αντιλαμβάνεται την ουσία των γεγονότων που αφορούν τον μουσουλμανικό κόσμο και την

Στο έργο ο χριστιανικός και ο μουσουλμανικός κόσμος κατανέμονται σε δύο βασικές γεωγραφικές ενότητες. Αυτή της Καππαδοκίας και αυτή της Συρίας και της ερήμου της Συρίας προς τον Ευφράτη. Οι μουσουλμάνοι, με τους οποίους έρχεται σε επαφή ο Διγενής, απαντώνται στον βυζαντινό χώρο, στην έρημο της Συρίας και στην μεθόριο, στον Ευφράτη. Η Συρία νοείται συλλογικά ως ο χώρος της ισλαμικής κοινότητας, ως κέντρο διοίκησης και ως ο χώρος από όπου διενεργούνταν οι αραβικές εξορμήσεις προς τα βυζαντινά εδάφη. Κεντρικά πρόσωπα στη Συρία είναι αυτά του πλούσιου στρατιωτικού οίκου του εμίρη, όπως και άλλων μουσουλμάνων εμίρηδων, που αντιδρούν με δυσαρέσκεια στον εκχριστιανισμό και στη μετοικεσία του στην Καππαδοκία.³⁰

Τα πρόσωπα που εμφανίζονται στη Συρία (άντρες και γυναίκες) προέρχονται από την αραβική αριστοκρατία. Στο έργο γίνεται λόγος στους τίτλους και στον πλούτο τους, ενώ παράλληλα προβάλλονται τα διαφορετικά λατρευτικά τους στοιχεία και οι παραδόσεις που διέπουν τον ισλαμικό νόμο, η διαφορετικότητα της ισλαμικής οικογένειας (πολυγαμία), της ενδυμασίας τους, της γλώσσας και των φυσικών τους χαρακτηριστικών (χρώμα επιδερμίδας). Περιγράφεται, επίσης, η πολεμική δεξιότητα των μουσουλμάνων ευγενών ανδρών όπως και το ήθος τους. Ανάλογη με τον βυζαντινό κόσμο ήταν η κοινωνική ηθική και συμπεριφορά τους, όπως ο σεβασμός προς την οικογένεια, τη γυναίκα (ανεξάρτητα καταγωγής) και η υπακοή στη μητέρα τους. Ως πολεμιστές δίνουν λόγο τιμής κι έχουν αντίστοιχο κώδικα συμπεριφοράς με τους Βυζαντινούς.³¹

Αρχικά, ο Διγενής κινείται σε περιοχή κοντά στην έρημο της Συρίας, όπου εκεί λαμβάνουν χώρα κάποια μεμονωμένα επεισόδια. Η συριακή έρημος θεωρείται στο έργο ως χώρος επικίνδυνος, καθώς παραμόνευαν θηρία, και ακατοίκητος (στο κείμενο: «έρημος, άβατος και αλσώδης»). Όσα πρόσωπα παρουσιάζονται εκεί, είτε βρέθηκαν από κακή τους τύχη (εγκατάλειψη, αιχμαλωσία, απόδραση από αραβικές περιοχές), είτε γιατί αποτελούσε ασφαλή χώρο δράσης ατάκτων προσώπων και ομάδων. Ο Διγενής συνάντησε στην έρημο της Συρίας ένα εγκαταλελειμμένο κορίτσι, την κόρη του εμίρη της Μαρτυροπόλεως.³² Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως η

αποτυπώνει σε μια ιστορία, που αποτελεί ανάμνηση και εμπειρία της εποχής των αραβο-βυζαντινών συγκρούσεων.

³⁰ Βλ. σχετική αναφορά στην επιστολή της μητέρας του εμίρη: «οι αμιράδες βούλονται εμέ ν' αποταμήσουν, τα τέκνα σου να σφάξωσιν ως πατρός αποστάτου, τα τερπνά σου κοράσια να παραδώσουν άλλοις», Κ 2.83-87. Επίσης, Ε 23-231, 241-243, 245-248.

³¹ Βλ. σκηνή μονομαχίας εμίρη και βυζαντινού νέου, Κ 1.146-197.

³² Τόσο η Μαρτυρόπολις όσο και η Άμιδα αναφέρονται στο έργο ως μουσουλμανικές κτήσεις, καθώς δεν καταλογίζονται στις περιοχές που ανακατέλαβε ο Διγενής. Η Μαρτυρόπολις (αραβικά «Mayyāfāriqīn»), στα βορειο-ανατολικά της Άμιδας και ανατολικά του Τίγρη, αποτελούσε έδρα του εμίρη της περιοχής. Οι Άραβες κατέλαβαν την πόλη το 640. Το 942 η Μαρτυρόπολις πολιορκήθηκε από τον Ιωάννη Κουρκούα. Ο ιστορικός του β' μισού του 11^{ου} αιώνα Ιωάννης Σκυλίτζης, *Σύνοψις ιστοριών*, έκδ. Ι. THURN, *Ioannis Skylitzae, Synopsis historiarum, (Corpus Fontium Historiae Byzantinae - 5)*, Βερολίνο-Νέα Υόρκη 1973, εδώ 387.3-6, μας πληροφορεί πως το 1032 κατά την πολιορκία της πόλης από τον Γεώργιο Μανιάκη «ο αμηνράς Μαρτυρουπόλεως ήτοι Μιεφερκείμ [...] Απομερβάνης» εγκατέλειψε την πόλη, αφού λήστεψε τους θησαυρούς της που μετέφερε με καμήλες. Εν συνεχεία, η Μαρτυρόπολις κατελήφθη από τον Γεώργιο Μανιάκη. Ο χρονικογράφος του 12^{ου} αιώνα Γεώργιος Κεδρηνός, *Σύνοψις Ιστοριών*, έκδ. Immanuel Bekker, *Georgius Cedrenus, Compendium Historiarum*, τόμ. I-II, (*Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*), Βόννη 1838-1839, εδώ τόμ. II, σ. 419.18, δίδει και άλλη ονομασία της πόλης στην ελληνική: «της Μαρτυροπόλεως [...] ήντινα Μιεφερκίν ονομάζουσι». Στο έργο, όμως, ονομάζεται «Μιεφερκέ», Κ 1.292, Κ 4.39.

μουσουλμάνοι κόρη δεν προβάλλεται στο κείμενο ως λιγότερο ηθική από μια χριστιανή. Έτσι, στο σχετικό επεισόδιο ο Διγενής αναφέρει πως ο ίδιος ευθύνεται που την «εκμεταλλεύθηκε» ενώ η κόρη αντιστεκόταν.³³ Η κόρη, όπως αποκαλύφθηκε στη συνέχεια του επεισοδίου, είχε ήδη ασπασθεί τη χριστιανική πίστη³⁴ για χάρη ενός νεαρού βυζαντινού ευγενή, αιχμάλωτου του πατέρα της, τον οποίο βοήθησε ν' αποδράσει και εν συνεχεία ακολούθησε προς τα βυζαντινά εδάφη.³⁵

Ο Διγενής, λοιπόν, στην έρημο της Συρίας συνάντησε εκτός από το εγκαταλελειμμένο κορίτσι, έναν Άραβα ληστή, που ενέδρευε στην περιοχή και συγκρούστηκε με μια ομάδα Αράβων ενόπλων ληστών/στρατιωτών, τους οποίους εύκολα κατατρόπωσε.³⁶ Επίσης, από εκείνη την έρημη περιοχή διέρχονταν βυζαντινοί αιχμάλωτοι αλλά και βυζαντινοί πολίτες (ένας ηλικιωμένος άντρας που ακολουθούσε τους Άραβες, που αιχμαλώτισαν τον γιο του, προκειμένου να τον εξαγοράσει),³⁷ είτε οδεύοντας προς την Αραβία, είτε καταφεύγοντας σε εδάφη υπό βυζαντινή διοίκηση (περίπτωση του γιού ενός βυζαντινού στρατηγού, που, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ήταν αιχμάλωτος του εμίρη της Μαρτυρόπολης). Συνάγεται, λοιπόν, πως οι επιμέρους συναντήσεις του Διγενή με το μουσουλμανικό στοιχείο εκτός της βυζαντινής επικράτειας, περιορίζονται σε σύντομες ασυμμάχους με πρόσωπα κατώτερης κοινωνικής τάξης, ενώ οι ειρηνικές συναντήσεις και φιλικές συναναστροφές του αφορούν αποκλειστικά ευγενείς μουσουλμάνους, που εκχριστιανίστηκαν.

Στο πρώτο μέρος του κειμένου του *Διγενή*, οι Άραβες προβάλλονται ως άδικοι «πολέμιοι», που υπονόμευαν τις βυζαντινές κτήσεις, γεγονός, ωστόσο, που δεν εμπόδιζε την ύπαρξη φιλίας (Διγενής και συγγενείς του στη Μεσοποταμία) ή εμπιστοσύνης ανάμεσα στους δύο κόσμους (ο εμίρης και ο βυζαντινός στρατιωτικός οίκος, η κόρη του εμίρη και ο βυζαντινός αιχμάλωτος). Οι Άραβες στο κείμενο δεν αποδίδονται με αρνητικούς ή μειωτικούς χαρακτηρισμούς, εκτός από τον χαρακτηρισμό «σκύλος»,³⁸ που αφορούσε τους επιτιθέμενους Άραβες και τον εμίρη από την Συρία. Με τον ίδιο χαρακτηρισμό, ωστόσο, αποκαλούν και οι Άραβες τον βυζαντινό νέο στη σκηνή της μονομαχίας με τον εμίρη.³⁹ Οι αλλόφυλοι που εξορμούν στα εδάφη της βυζαντινής επικράτειας, εν προκειμένω οι Άραβες, χαρακτηρίζονται από «πονηριά», «ωμότητα» και «βία». Αποτελούν «βάρβαροι

³³ «Ουκ είχαν ό,τι γένωμαί, πυρ όλος εγενόμην [...] συνεργεία σατανική και ψυχής αμελεία, εἰ και πολλά ανθίστατο ἡ κόρη πρὸς τὸ ἔργον», Κ 5.232-250.

³⁴ «Καὶ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος γέγονα ἐν μεθέξει πρὶν συναφθῆναι τῷ ἀνδρὶ παρ' αὐτοῦ κέλυσθῆναι», Κ 5.226-227. Κατὰ τὰ λεγόμενα τῆς κόρης, ὁ λόγος πὺν τὴν ὁδήγησε νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμό εἶναι παρόμοιος με τὴν περίπτωση τοῦ πατέρα τοῦ Διγενή: «ταύτης τὰ κάλλη φλέγουσιν με», Κ 1.299, ἔτσι καὶ στὴν περίπτωσή της: «οὐδὲν γὰρ εἶχον δυνατόν τῷ πῶθῳ δουλῶθῆναι τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα μὴ ἀγαγείν εἰς ἔργον», Κ 5.228-229.

³⁵ Ὁ νεαρὸς βυζαντινὸς, ὡστόσο, ἐγκατέλειπε τὴν κόρη τοῦ εμίρη στὴν συριακὴ ἔρημο, ἀφοῦ πήρε μαζί τοῦ τοὺς θησαυροὺς πὺν αὐτὴ εἶχε πάρει ἀπὸ τὴν Μαρτυρόπολη ὅταν τὸν ἀκολούθησε, ὥσπου τὴ συνάντησε, φοβισμένη καὶ ἀπελπισμένη, ὁ Διγενής. Τὸ επεισόδιο εἶχε αἰσιό τέλος, ἀφοῦ ὁ Διγενής ἐντόπισε τὸν νεαρό φυγὰ καὶ τὸν συμβούλευσε νὰ νυμφευθῇ με τὴν κόρη, «ἐντειλάμενος μὴ ταύτην ἀθετῆσαι ἀλλ' ἔχειν, ὡς υπέσχετο, γαμετὴν διὰ νόμου», Κ 5.270-271.

³⁶ Κ 5.178-190.

³⁷ Κ 5.160-163.

³⁸ Ε 113, 129.

³⁹ «Αὐτὸς σκυλὶ Ῥωμαῖος ἐν, μὴ σε κακοδικήσῃ», Ε 29.

έθνη», είναι «εχθροί», «άσπλαχνοι», «γύπες», «άνομοι» και «δεινοί δεσπότες» των αιχμαλώτων βυζαντινών νέων.⁴⁰

Στα επεισόδια που περιγράφουν σκληρές ειρηνικής επαφής του μουσουλμανικού και του χριστιανικού κόσμου, η βυζαντινή πλευρά δεν φαίνεται ν' αντιμετωπίζει με μειωτική διάθεση τους Άραβες. Αντιθέτως, διαφαίνονται αισθήματα φιλικά, ανοχής και αποδοχής, όπου τονίζεται η κοινωνική πλευρά των σχέσεών τους, ειδικότερα μέσω του εκούσιου εκχριστιανισμού, των επιγαμιών, του προσηλυτισμού των μουσουλμάνων στο ορθόδοξο δόγμα και την ένταξή τους στη ρωμαϊκή-χριστιανική πολιτεία.

Στον *Διγενή Ακρίτη* καταγράφονται δύο περιπτώσεις έρωτα-γάμου-βάπτισης, όπου μουσουλμάνοι ευγενείς γνωρίζονται με χριστιανούς. Τα δύο επεισόδια εκτυλίχθηκαν κάτω από συνθήκες πολέμου και όχι ειρηνικής συμβίωσης, καθώς οι Βυζαντινοί βρέθηκαν αιχμάλωτοι σε περιοχές εκτός βυζαντινής επικράτειας όταν συναντήθηκαν με το αλλόφυλο και αλλόθρησκο πρόσωπο, το οποίο εν συνεχεία εκχριστιανίσθηκε και μετακινήθηκε προς τα βυζαντινά εδάφη. Σύμφωνα με το έργο, οι ίδιοι οι αλλόθρησκοι επιθυμούσαν να βαπτισθούν προκειμένου να τελέσουν γάμο με το ερώμενο χριστιανό πρόσωπο,⁴¹ όπως συνέβη και στις δύο περιπτώσεις συλλογικής κατήχησής τους.⁴² Το γεγονός βεβαίως χαροποιούσε τη χριστιανική κοινότητα, καθώς, σύμφωνα προς τη χριστιανική αντίληψη, με το βάπτισμα λυτρωνόταν η ψυχή τους.⁴³

Στο ερώτημα πόσο σαφής, πόσο ακριβής ή με προκαταλήψεις ήταν η εικόνα του μουσουλμανικού κόσμου στη συνείδηση των Βυζαντινών, σύμφωνα προς τις μαρτυρίες, που καταγράφονται στο κείμενο του *Βασιλείου Διγενή Ακρίτη*, συνάγεται πως οι Άραβες ενδιέφεραν περισσότερο ως προς τη θρησκευτική-κοινωνική διάστασή τους. Επιπλέον, διαφαίνεται τι ακριβώς ήταν γνωστό στο βυζαντινό αναγνωστικό κοινό και στο ακροατήριο της εποχής της σύνταξης του έργου για το Ισλάμ, τους χώρους λατρείας και θρησκευτικής πρακτικής των μουσουλμάνων, καθώς οι Άραβες του κειμένου δεν ενδιέφεραν ως πολεμιστές κι επιδρομείς αλλά ως κοινωνία αλλοδόξων της τάξεως των απίστων-ειδωλολατρών και κυρίως ως ψυχές χαμένες, που παρασύρθηκαν σ' ένα εσφαλμένο δόγμα, δημιουργημένο από την πλάνη του Μωάμεθ και βρίσκονταν έξω από την σφαίρα επιρροής του χριστιανισμού.

Σύμφωνα με το έργο, εξάλλου, η ρωμαϊκή-χριστιανική πολιτεία είναι ανώτερη κι έχει τη δύναμη ν' αφομοιώνει τα ξένα στοιχεία. Γι' αυτό ο γάμος του εμίρη με τη βυζαντινή κόρη είχε μεγάλη απήχηση στη χριστιανική κοινότητα, καθώς εκλήφθηκε ως θαύμα, που οφειλόταν στη δύναμη της ρωμαϊκής πολιτείας (δηλαδή της

⁴⁰ Κ 1.139, 239-240, 251, Ε 100, 114.

⁴¹ Βλ. περίπτωση εμίρη-μητέρας *Διγενή* (στο πρώτο βιβλίο του κώδικα Κ), επίσης, «πίστιν δε απηρνήσατο διά κόρης αγάπην», Κ 3.12 και κόρης του εμίρη Μαρτυροπόλεως-βυζαντινού νέου (βλ. το σχετικό επεισόδιο στο πέμπτο βιβλίο του κώδικα Κ).

⁴² Περίπτωση συγγενών που κατήχησε και βάπτισε ο εμίρης στη Συρία (Κ 3.330-333) και ο *Διγενής* στην Άμδα (Κ 8.7-14).

⁴³ «Ο δε μη ταῦτα ἐγνωκώς [...] εἰς τὴν γέννηναι τοῦ πυρός ἐσσεῖ τιμωρεῖται [...] εἰ γὰρ πάντα κερδήσωμεν, ψυχὴν ζημιωθώμεν ... πλάνης ματαίας ἐκφυγε καὶ πεπλασμένων μύθων [...] καὶ βαπτισθέντες τύχοιμεν ζωῆς τῆς αἰωνίου», Κ 3.196-197, 204, 222, 240, «ἡ πίστις ἡ ἀληθινή, οἱ Χριστιανοὶ τὴν ἔχουν», Ε 553.

χριστιανικής). Ο εμίρης που αποτελούσε αντίπαλο πολεμιστή, κατακτητή και φάνταζε αήττητος, τελικά «νικήθηκε από μια γυναίκα, που με μόνο όπλο την ομορφιά της νίκησε τα στρατεύματα της Συρίας». ⁴⁴ Η υπεροχή και η πνευματική ακτινοβολία του Βυζαντίου συνοψίζεται στην αναφορά που περιέχει η διασκευή Κ: «αιχμάλωτα αναρρύνουσι, φουσσάτα καταλύουν, πίστιν αρνείσθαι πείθουσι, θάνατον μη φοβείσθαι». ⁴⁵ Υπό αυτή την οπτική, η εικόνα των Αράβων ως πλανημένων πιστών του Ισλάμ, που η χάρις του Θεού τούς οδηγεί να δοξάζουν τη δύναμη του ορθόδοξου δόγματος, προβάλλει στο έργο παράλληλα και την υπεροχή του χριστιανισμού έναντι του Ισλάμ.

Συνοπτικά, το κεντρικό σημείο που αντιπαραβάλλεται ο βυζαντινός με τον μουσουλμανικό κόσμο στο κείμενο του *Διγενή Ακρίτη* είναι η θρησκευτική τους διάσταση. Εφόσον όμως ο «ξένος», εν προκειμένω οι Άραβες, εκχριστιανίζονται, αφομοιώνονται και περνάνε στη σφαίρα του ρωμαϊκού κόσμου, υιοθετώντας τα πρότυπα της βυζαντινής κοινότητας, αποτελούν «φίλους» και στη συνέχεια γίνονται ανεκτά και αποδεκτά μέλη της βυζαντινής-χριστιανικής κοινωνίας.

Κατά συνέπεια, το περιεχόμενο, του *Διγενή Ακρίτη* αφορά την οπτική της ρωμαϊκής-χριστιανικής πολιτείας στην εικόνα που δημιουργούσε για τους άλλους, όπως και σε αυτή που οι ίδιοι οι Βυζαντινοί πρόβαλλαν για τον εαυτό τους. Εν προκειμένω, αφορά στην προσπάθεια αμοιβαίας κατανόησης των δύο κόσμων, στις επιτυχίες και αποτυχίες τους στον αγώνα επικράτησης στο ανατολικό σύνορο. Παράλληλα, προκύπτει το ενδιαφέρον ζήτημα της διάκρισης ανάμεσα στον «άλλο» που γίνεται αποδεχτός στη βυζαντινή συνείδηση, καθώς γίνεται ανιληψιός ως όμοιος, και στον «άλλο» που γίνεται κατανοητός ως κατώτερος και απορρίπτεται ως «ξένος». ⁴⁶ Επομένως, στον βαθμό που δεχόμαστε ότι το περιεχόμενο του κειμένου αποδίδει την ιστορική πραγματικότητα και αναδεικνύει την κοινωνική διάσταση των χριστιανο-ισλαμικών σχέσεων, οι αναφορές του έργου καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο έρχονταν σε επαφή οι δύο κοινότητες στο ανατολικό σύνορο κατά τους μέσους βυζαντινούς χρόνους. Η ώσμωση των δύο κόσμων και η σύναψη σχέσεων ήταν εκ των πραγμάτων δύσκολη αλλά και υπαρκτή. Ο αραβικός κόσμος στον *Διγενή* μπορεί να συμβιώσει με το βυζαντινό στοιχείο υπό προϋποθέσεις. Σύμφωνα με το έργο, προοπτική για ειρηνική συνύπαρξη και επίλυση των διαφορών των δύο θρησκευτικών κοινοτήτων στην ανατολική μεθόριο αποτελεί η επιγαμία και η προσχώρηση στο ορθόδοξο δόγμα.

⁴⁴ «Με τα τερπνά της κάλλη φουσσάτα εκατέλυσε περίφημα Συρίας», Κ 1.336-337.

⁴⁵ Κ 1.332-334.

⁴⁶ Βλ., Nödia Maria el-Cheikh, *Το Βυζάντιο όπως το είδαν οι Άραβες*, (μετάφραση Νίκος Κελέρμενος), Αθήνα 2013, σ. 30-32. Το ζήτημα της ετερότητας εντάσσεται στην ευρύτερη προβληματική της εικόνας των άλλων λαών κατά τη βυζαντινή αντίληψη και απασχόλησε τη σύγχρονη έρευνα. Βλ., μεταξύ άλλων: Marie Theres Fögen (εκδ.), *Fremde der Gesellschaft*, (:Vittorio Klostermann Frankfurt am Main) 1991· Vladimir Vavrinek (εκδ.), *Byzantium and its neighbours from the mid-9th till the 12th centuries*, *Papers read at the International byzantinological symposium*, (Bechyně, September 1990), Πράγα 1993· Walter Pohl-Helmut Reimitz, *Strategies of distinction. The constructing of ethnic communities, 300-800*, (:Leiden-Brill), Βοστώνη 1998. Επίσης, Dion C. Smythe, *Strangers to themselves: the Byzantine outsider*, *Papers from the thirty-second spring symposium of Byzantine Studies*, (University of Sussex, Brighton, March 1998), (:Ashgate/Variorum) Ηνωμένο Βασίλειο 2000.